

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

9/18
Aralık 2024

DergiPark
AKADEMİK

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCOhost

SÖBIAD

SIA
Scientific Indexing Services

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Sayı/No:18

Aralık/December 2024

Dergi Eski Adı: *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)*

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Sosyal Bilimler-Dinî Araştırmalar

Scope: Social Sciences-Religious Studies

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German

Kalemname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; Türkçe-İngilizce başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an Turkish-English title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

TÜRKÇE FÜTÜVVETNÂMELERDE İNSAN-I KÂMİL: AHİLİK PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL ve MANEVİ OLGUNLAŞMA*

Güldane GÜNDÜZÖZ

Prof. Dr.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tasavvuf Anabilim Dalı

Prof. Dr.

Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Kırıkkale, Türkiye

guldane Gunduzoz@kku.edu.tr

orcid.org/0000-0003-3007-6746

Hatice PEHLİVANLI

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı

Postgraduate Student

Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Kırıkkale, Türkiye

htcpehlivanli12@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7101-6611

Öz

İslam kültürünün gelecek nesillere taşınmasına katkı sağlayan dinî ve tasavvufî kurumlar arasında fütüvvet teşkilatı da yer almaktadır. Teşkilatın Anadolu'ya yansımaları olarak 13. yüzyılda kurulan Ahiliğin ilkelerini belirleyen ve müntesiplerine yol gösteren eserler fütüvvetnâmelerdir. Bu risaleler kaleme alındıkları dönemdeki ilmî gelenek gereğince başta Arapça ve Farsça olarak yazılmıştır. Fakat Anadolu'da hitap edilen kesimin Türkler olması nedeniyle sonradan Türkçe olarak yazılmış, istinsah edilerek günümüze aktarılmıştır. Bu çalışmanın amacı, tasavvufî içeriğe sahip olan ve Ahiliğe yön veren Türkçe fütüvvetnâmelerdeki kâmil insan anlayışının incelenmesidir. Fütüvvetnâmelerde ifade edilen fütüvvet ehlinin adap-erkânı, ahlaki ve mesleki eğitimlerinin örnek kişilik insan-ı kâmil çerçevesinde ele alınması çalışmanın hedefi durumundadır. Tasavvufî eğitimin gayesi olan insan-ı kâmil, her mertebedeki ilahî isim ve sıfatların tecelli yeridir. İnsan-ı kâmil, Allah Teâlâ'nın emaneti kendisine yüklediği halifesidir. Elde edilen bulgular neticesinde fütüvvet, Allah'ın sıfatı olarak Âdem'den Hâtem'e bütün

* Bu makale, Prof. Dr. Güldane Gündüzöz danışmanlığında hazırlanan *Fütüvvetnâmelerde İnsan-ı Kâmil Anlayışı* başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiş olup, (27-31 Ağustos 2022) 2. *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu*'nda "Türkçe Fütüvvetnâmelerde Kâmil İnsan Anlayışı" başlığıyla sunulan ve tam metni yayımlanmayan bildirinin içeriği geliştirilmiş ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

peygamberlere geçmiş, Hz. Peygamber’de kemale ermiştir. Fütüvvet geleneğinde Kur’an kıssalarında adı geçen peygamberler ve sünnetle delillendirilerek oluşturulan adap-erkân ile insan-ı kâmil yetiştirmek esastır. Hz. Âdem’le başlayan ve diğer peygamberlerde devam eden meslek edinmek, seyrü sülûkta helal kazancın vesilesi olarak fütüvvet erkânı içerisinde yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Fütüvvet, Ahilik, Türkçe Fütüvvetnâmeler, Kâmil İnsan.

THE PERFECT HUMAN in TURKISH FUTUWWAT-NĀMAS: SOCIAL and SPIRITUAL MATURATION from THE AKHISM PERSPECTIVE

Abstract

The futuwwa organization is one of the religious-Sufi bodies that have contributed to the transmission of Islamic culture to future generations. The futuwat-nāmas, reflecting this organization in Anatolia, not only established the principles of the Akhi order, founded in the 13th century but also guided its members. These treatises were predominantly written in Arabic and Persian in line with the scholarly tradition of the time in which they were created. However, since they were intended for the Turks living in Anatolia, they were later written in Turkish and transferred to the present day as hand-written copies. The purpose of this study was to analyse this Sufi and ethical perspective in the Turkish futuwat-nāmas, characterised by a Sufi focus that helped shape Akhism. It aimed to investigate the Akhīs’ manners and customs, their moral and vocational education, as described in the futuwat-nāmas, based on the perfect human being. Being the ultimate objective of Sufi education, the perfect human being (al-insān al-kāmil) exhibits all the divine names and attributes at every level. The perfect human being is the caliph of Allāh Ta’ala, who imposed duties on him. The results of the study indicated that futuwat, as an attribute of Allah, passed on to all prophets beginning with Adam to the last one, and reached its perfection in Prophet Muhammad. Futuwat-nāmas aimed to raise a human being evidenced by the prophets mentioned in the Qur’anic parables and etiquette created by the Sunnah. Starting with Adam and continuing with other prophets, acquiring a profession was included in the manners of futuwat as a means of halal income in the spiritual journey.

Keywords: Tasawwuf, Futuwwa, Akhism, Turkish Futuwat-nāmas, the Perfect Human (al-Insān al-Kāmil).

Giriş

Tarih boyunca medeniyetler, toplumların ahlaki değerlerini ve sosyal normlarını şekillendiren kavramlar ve teşkilatlar geliştirmişlerdir. Bu kavramlar, genellikle belirli bir erdem veya davranış biçimini vurgulayarak, toplum içinde düzeni ve ahlaki değerleri korumayı amaçlamışlardır. İşte bu bağlamda, “fütüvvet” kavramı da Arapça kökenli bir kelime olarak öne çıkmaktadır. Fütüvvet, sadece gençlik ve cömertlikle değil, aynı zamanda ahlaki yükümlülükleri içeren bir dizi üstün vasıfla bağlantılıdır.

Sözlük anlamıyla, “genç, delikanlı, yiğit, cömert” gibi manaları ifade eden “fetâ” “فتي”

kelimesinden türetilen fütüvvet, “yiğitlik, gençlik ve cömertlik” anlamlarına gelmektedir.¹ Toplumsal bağlamda fütüvvet, bahsi geçen vasıfları taşıyan fertlerin oluşturduğu sosyal bir teşkilata verilen isimdir.²

“Fetâ” kelimesinin, İslâm öncesinde ve İslâm’ın ilk yıllarında ifade ettiği üstün vasıfları taşıyan bireyler için kullanıldığı görülmektedir. Cahiliye Devri Arap toplumunda, misafirlerine ikramlarda bulunması, ayrılırken onlara at, deve gibi yüklü hediyeler vermesiyle Hâtim et-Tâî (ö. 578[?]), İslami dönemde ise gelişim gösteren kavramın temsilcisi Hz. Ali, savaşlarda gösterdiği yiğitliği, cesareti ve üzerinde topladığı üstün ahlaki vasıflarıyla ideal fetâ örneği olarak gösterilir.³

Kur’an-ı Kerim’de, fütüvvet terimi doğrudan geçmemekle birlikte, “fetâ, fitye ve fityân”⁴ gibi ifadeler, genç adam anlamına gelmekte ve ahlaki açıdan erdemler ve değerler bütünü kapsayan bir anlamı temsil etmektedir. Ancak, bu terimlerin sözlük anlamıyla daha fazla ilişkilendirildiği görülür. “Fetâ” olarak adlandırılan bireyler, dinî bir kimlikten ziyade övgüye layık bir anlam taşırlar. Kur’an’da fetâ, putları kıran,⁵ onca eziyet görmelerine rağmen, inançlarını muhafaza edip bu uğurda vatanlarını terk eden⁶ kişilerin niteliğidir.⁷ Bu sebeple de kavrama tasavvufî bir anlam yükleyen sufiler, fetânın vasfı olan bu üstün ahlaki sıfatların, mutasavvıfların da vasıflanması gerektiği inancını taşıyarak, “fetâ” kavramını sufi, “fütüvvet”i ise tasavvuf olarak tarif etmişlerdir.⁸ Buna göre tasavvufta fütüvvetle kastedilen: fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefsine söz geçirme gibi ahlaki niteliklerdir.⁹ Böylece, toplumsal hayatta bir ideal olarak kullanılan fetâ kelimesinin, zamanla ruhani hayatta da bir ideale dönüştüğü görülmektedir.¹⁰ *Risâle*’sinde ayırdığı bölümde, fütüvvetten tasavvufî bir terim olarak bahseden mutasavvıf Ebü’l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)¹¹ de hicri 3. yüzyılda Nişâbur’da bulunan, bir fityân topluluğundan

¹ Mehmet Kanar, *Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 817.

² Franz Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)”, çev. Fikret Işıltan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (Ekim 1953-Temmuz 1954), 3.

³ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 4. Sezai Küçük, “Abdullah Ensârî el-Herevî’nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: ‘Kitâbu’l-Fütüvvet’”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 139.

⁴ *Kurân Yolu* (Erişim 26 Aralık 2023), en-Nisâ, 4/25; Yûsuf, 12/30, 36, 62; el-Kehf, 18/60, 62.

⁵ el-Enbiyâ 21/60.

⁶ el-Kehf 18/10, 13.

⁷ Hatice Çubukçu, “Nişâbur Ekolüne Mensup Hanım Sûfilerde Görülen Fütüvvet ve Melâmet Anlayışı”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (Bahar 2017), 99.

⁸ Küçük, “Abdullah Ensârî el-Herevî’nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: ‘Kitâbu’l-Fütüvvet’”, 142.

⁹ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/260.

¹⁰ Mehmet Demirci, “Ahilik’te Tasavvufî Boyut: Fütüvvet”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 84. Fütüvvetin geçirdiği evrim konusunda geniş bilgi için bk. Franz Taeschner, “İslâm’da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri”, çev. Semahat Yüksel, *Belleten* 36/142 (1972), 205-206.

¹¹ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyrî (Tasavvufun İlkeleri)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978), 2/362-369.

bahsetmiştir.¹²

Tarihî süreçte evrim geçirdiği anlaşılan Cahiliye Arap toplumundaki ideal fetâ tipi, İslami dönemde kurumsallaşarak bir teşkilat hâlini almış, sufilerle birleşmesiyle de tasavvufî bir nitelik kazanmıştır. İslam ülkelerinde yayılan grupları birleştirip teşkilat hâline getiren Halife Nâsır-Lîdinillâh'tır (ö. 622/1225). Halife, teşkilatı kurduktan sonra fütüvveti tasavvufun bir parçası olarak kabul eden büyük mutasavvıf Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî'yi (ö. 632/1234) teşkilatın başına geçirmiş ve çevredeki Müslüman ülkelerin liderlerine de davet mektupları göndermiştir.¹³

Halife Nâsır'ın kurumsallaştırdığı fütüvvete davet faaliyetlerinde, Anadolu Selçuklu Devleti'yle de ilk olarak I. Gıyâseddin Keyhusrev (ö. 607/1211) zamanında (1204) iletişime geçilmiştir. Keyhusrev, Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) babası olan hocası Mecdüddin İshak'ı (ö. 618/1221[?]) elçi olarak Halife Nâsır'a gönderirken, dönüşünde ise isteği üzere Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238), Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hoyî (ö. 660/1262) gibi büyük mutasavvıflar da Halife'nin izniyle Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu mürşitlerden Evhadüddîn-i Kirmânî ile halifeleri tarafından başlayan irşat faaliyetleri için Anadolu'nun her tarafına zaviye ve tekkeler yaptırılmıştır. I. İzzettin Keykâvus ile kardeşi I. Alâeddin Keykubad'ın da fütüvvete girişleriyle birlikte Ahiliğin Anadolu'daki kuruluşunun da temelleri atılmıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubad devrinde Halife Nâsır tarafından Şehâbeddin Sühreverdî'nin Anadolu'ya gönderilmesi ve I. Alâeddin Keykubad'ın büyük yardım ve destek vermesiyle Ahilik, Anadolu'da asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hoyî olan, Ahi Evran tarafından miladî 13. asırda yeni bir kurum olarak kurulmuştur. Bilge ve dinî önder Ahi Evran'ın, Ahiliğin sahip olduğu tasavvufî düşünce ve fütüvvet ilkelerine bağlılığıyla tekke ve zaviyelerinde şeyh-mürît ve tezgâh başında çırak, kalfa, usta ilişkileriyle Anadolu'da gelişmesinde büyük pay sahibi olduğu görülmektedir.¹⁴

Böylelikle Ahi Evran öncülüğünde Anadolu'da kurulan Ahilik teşkilatı, tarih sahnesindeki varlığını Selçuklular döneminden itibaren sürdürürken, bu süreçte Anadolu'nun farklı bölgelerinde sanat ve ticaretin gelişimine katkıda bulunmuş, ahlaki değerlerin korunmasına ve toplum içinde dayanışmanın güçlenmesine yönelik önemli bir rol üstlenmesinde etkili olmuştur. Ahilik teşkilatının bu çoklu işlevselliği, sadece mesleki düzeyde değil, aynı zamanda toplumun

¹² Cemal Anadol, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991), 6-7.

¹³ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 177-179, 204-205; Ziya Kazıcı, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/540.

¹⁴ Kazıcı, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1/540.

diğer alanlarında da etkili olmasına imkân tanımıştır. Meslek gruplarının içinde dayanışma ve yardımlaşmanın teşvik edilmesi ve ekonomik refahın artırılmasına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda asıl amaç olan dinî ve tasavvufî değerlerin önemsenmesi, toplumsal düzenin sağlam bir temele oturmasını desteklemiştir. Ahilik, Anadolu'nun çeşitli sosyal dokularına entegre olarak, Türk kültürünün zengin bir unsuru olarak önemli bir rol oynamıştır.¹⁵

Fütüvvetin ve Anadolu'da fütüvveti kendisine misyon edinen Ahiliğin, giriş kurallarının belirlendiği, fütüvvet ehlinin erkân ve adabından bahseden eserlere fütüvvetnâme denilmiştir.¹⁶ Kaleme alındığı dönemdeki ilmî gelenek gereğince önceleri Arapça ve Farsça yazılan fütüvvetnâmeler, hitap edilen zümrenin Türk ve bilhassa halk olması sebebiyle her kesim tarafından anlaşılabilmesi için daha sonra Türkçe yazılmıştır.¹⁷ Genel olarak 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar Türkçe olarak yazılan ve bütün meslek gruplarına hitap eden Ahi fütüvvetnâmelerinin yanında uzmanlaşmaya bağlı olarak sakalar, saraçlar gibi meslekler için de müstakil olarak yazılmıştır. Bu fütüvvetnâmelerde adap ve erkâna dair ufak tefek değişiklikler olsa da temelde aynı dinî-tasavvufî düşünce ve ahlaki değerler ele alınmıştır.¹⁸

1. Fütüvvetnâmelerde İnsan Olgunluğu: Adap ve Erkânın Rolü

Erkân lügat manasıyla bir şeyin en sağlam ve en muhkem tarafı demektir. Fütüvvet geleneğindeki manası da harekete dayalı unsurları ve bunların yürüyüş şekline verilen isimdir. Edep kelimesinin çoğulu olan adap ise bu yoldaki yürüyüş esnasında fütüvvet ehlinin takındığı tavidir.¹⁹ Teşkilata gönül veren kişiler için kaleme alınan fütüvvetnâmelerde, erkân-adap hakkında bilgiler yer almaktadır.²⁰ Bu anlamda ilk Türkçe eser kabul edilen *Burgâzî*'de "Fütüvvet a'lâ ve şerîfdür ve key ulu makâmdur ve azîz derecedür."²¹ sözüyle müntesiplerin girdiği yolun bilincine varması ve ona göre bir tavır sergilemesi gerektiği bildirilir. Çünkü fütüvvetnâmelere

¹⁵ Muallim Cevdet, *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*, çev. Cezair Yarar, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2008), 247; Güldane Gündüzöz, "Fütüvvetnâmelerde Örnek İnsan Modeli", *II. Uluslararası Hacı Bayram Veli Sempozyum Bildiriler Kitabı*, ed. Ethem Cebecioğlu vd. (Ankara: Kalem Neşriyat, 2017), 2/284.

¹⁶ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler (Üzerine Bir İnceleme)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 41.

¹⁷ Yahya b. Halil b. Çoban Burgazi, *Fütüvvetname* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma, 297.7 BURf V.1C.1, Erişim 12 Mart 2022), 4a; Dâî, *Fütüvvetnâme (Manzum)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, Y004, Erişim 11 Mart 2022), 99; Mehmet Saffet Sankaya, *XIII-XVI Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 1.

¹⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11/1-4 (1949-1950), 92; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/265.

¹⁹ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 75, 242.

²⁰ Dâî, *Fütüvvetname (Manzum)*, (Nadir Eserler, Y004), 16.

²¹ Burgazi, *Fütüvvetname*, (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 2a; krş. Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzî ve Fütüvvet-nâme'si", *Türkiyat Mecmuası* (1953), 111.

göre Ahiliğe/fütüvvete giren kişi Allah'ın sıfatıyla sıfatlanıp, O'nun ahlakıyla ahlaklanarak Hakk'a ulaşır. Fütüvvetnâmelerde, bu yüksek makamın peygamber makamı ve evliya sülûku olduğuna işaret edilerek, aslında bu yolda peygamberlerin izinden gidilerek hedefe ulaşılabileceği bildirilmektedir.²² Dolayısıyla esnaf teşkilatı olarak bilinen ve müntesiplerin eğitime tabi tutulduğu Ahilik, sadece meslek eğitiminden ibaret olmayıp; şeriat, tarikat, hakikat ve marifetle kemâle erilen seyrü sülûku haizdir.

Fütüvvet kavramının kökeni ve dayandığı temel ilkeler, İslam inancına göre Allah'ın buyruklarına dayanmaktadır. Fütüvvetnâmelerdeki ifade edilen perspektife göre, Allah'ın sıfatlarından biri olan fütüvvet, insanlık tarihinde Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasıyla başlamış ve onun yaptığı hatanın ardından duyduğu pişmanlıkla gerçekleştirdiği tövbeyle, Allah'ın bağışlamasıyla neticelenmiştir. Bu bağlamda, fütüvvet kavramının temeli, insanın günah işlemesi ve ardından gerçekleştirdiği tövbeyle Allah'ın affına kavuşmasıyla şekillenmiştir. Hz. Âdem'in yaşadığı bu deneyim, fütüvvetnâmelerde bir örnekleme olarak yer almaktadır. Ahilik geleneği içinde, fütüvvetin başlangıcının tövbeyle ilişkilendirilmesi, Ahilik ideolojisinin temel unsurlarından biridir. Ahilik'te, bireyin fütüvvet yolculuğuna adım atarken tövbenin önemine vurgu yapılarak, Hz. Âdem'in yaşadığı deneyimin üzerinde durulur.²³ Fütüvvetnâmelerde bu sürecin ilerleyişini anlatan kıssalar aracılığıyla Allah'tan gelen bir rahmet olarak Hz. Âdem'e ulaşan fütüvvetin, peygamberler aracılığıyla nesilden nesile aktarılarak Hz. Peygamber'le zirveye

²² Burgazi, Fütüvvetname (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 2a-2b; Abdülbaki Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955), 75; Mehmet Aykaç, "17. Yüzyıl Arnavutluk/Elbasan'da Bir Fütüvvetnâme Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 10/3 (2021), 2477.

²³ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 2/240-248; Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 7a-9b; Mehmed b. Ala ed-din Hüseyin Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 1* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, MC_Yz_K_0230, Erişim 06 Mart 2024), 3a-3b; Mehmed b. Ala ed-din Hüseyin Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 2* (İBB. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, Bel_Yz_K.000179, Erişim 06 Mart 2024), 3a-3b; Seyyid Muhammed bin Alâaddin el-Hüseyin er-Razavî, *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, ed. Sadullah Gülten vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 36-46; Gölpınarlı, "Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybi", 76; M. Fatih Köksal-Bünyamin Ayçiçeği, *İki Fütüvvetnâme: Sabuncuoğlu Şerefeddin-Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi* (Ankara: Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2020), 171-177; *Fütüvvetnâme Mecmuası 1* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, Erişim 11 Mart 2022), 122a-123b; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, Erişim 11 Mart 2022), 134a; Muhammed b. Ala ed-din Hüseyin el-Hoyi, *Fütüvvetname* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_0816, Erişim 16 Mart 2024), 9a-10b; Ebu İsmail Abdullah b. Muhammed el-Ensari (397-481 H.) el-Herevi, *Fütüvvetname* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1200_02, Erişim 16 Mart 2024), 7a-7b; *Mecmuatu'r-resail: Fütüvvetname 1*, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma, 080 MEcr V.1C1, Erişim 2 Kasım 2022), 10a-10b; Muhammed b. Seyyid Alauddin Abdülgani, *Mecmuatu'r-resail: Fütüvvetname 2*, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma, 080 MEcr V.1C1, Erişim 2 Kasım 2022), 52b; *Fütüvvetname 1* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, MC_Yz_K_0382, Erişim 16 Mart 2024), 2a-6b.

ulaştığı²⁴ ve sonrasında Hz. Ali'ye intikal ettiği belirtilir.²⁵ Fütüvvetnâmelerde, Kur'an-ı Kerim ve sünnetten alınan delillerle desteklenerek fütüvvetin temel prensipleri ortaya konur. Bu prensipler, Ahilik geleneğinin özündeki dinî ve ahlaki değerleri yansıtarak fütüvvetin erkânını oluşturur. Bu bağlamda, fütüvvetin Allah'a olan teslimiyet, tövbe, adalet, dürüstlük gibi temel değerleri vurgulanarak, Ahilik teşkilatının ideolojik temelleri güçlendirilir. Senedi peygamberlerden gelen uygulamalara dayanan erkân ile fütüvvet ehli, peygamberlerin ve onlardan sonra adı sıkça öne çıkarılan Hz. Ali'nin örneğiyle, beşerî kirlerinden arınarak özlerinde var olan yetkinliğe erişmiştir. Bu hedef Burgâzi'de "Erkândan maksûd terbiyedür, hâsıl olmakdur."²⁶ sözüyle dile getirilir.

Fütüvvetnâmeler, içerdiği didaktik prensiplerle Ahilik geleneğine adım atan bireylere, yapmaları ve kaçınmaları gereken davranışları açık bir şekilde göstermektedir. Bu metinler, bireylere ahlaki ve dinî sorumluluklarını idrak etme, öz değerlerine sadakatle bağlanma ve toplumsal görevlerini yerine getirme hususunda yol gösterici bir rehber niteliği taşır.²⁷ Ayrıca fütüvvetnâmeler, Allah'ın bir rahmet ve izzeti olarak kabul edilen fütüvvete uygun davranış sergileme ve bu yolda ilerleyerek menzile ulaşabilme amacını destekler.²⁸ Bu çerçevede, fütüvvetnâmelerin genç, yaşlı her yaştaki müntesipler tarafından düzenli olarak okunması tavsiye edilmektedir.²⁹ Bu öneri, fütüvvetin benimsenmesi, içselleştirilmesi ve uygulanmasını güçlendirmeye yöneliktir.

²⁴ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 7a-9b, 9b-48a; Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 1* (Yazma Eserler, MC_Yz_K_0230), 3a-3b, 4a-54b; Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 2* (Yazma Eserler, Bel_Yz_K.000179), 3a-3b, 4a-63b; Razavi, *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, 36-46, 47-146; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 1* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, Erişim 11 Mart 2022), 122a-123b, 123b-145a; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Yazma Eserler, Y003.04), 134a-134b; Hoyi, *Fütüvvetname* (Yazma Eserler, OE_Yz_0816), 9a-10b; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 5* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, Erişim 11 Mart 2022), 169a-171b; Herevi, *Fütüvvetname* (Yazma Eserler, OE_Yz_1200_02), 7a-7b; *Mecmuatu'r-resail: Fütüvvetname 1* (Yazma, 080 MECr V.1C1), 10a-10b, 11a-18b; Gölpınarlı, "Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybi", 76, 79-123; Köksal - Ayçiçeği, *İki Fütüvvetnâme: Sabuncuoğlu Şerefeddîn - Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi*, 171-173, 166-243.

²⁵ Herevi, *Fütüvvetname* (Yazma Eserler, OE_Yz_1200_02), 12b-16a; Hoyi, *Fütüvvetname* (Yazma Eserler, OE_Yz_0816), 8b-11a; *Fütüvvetname 2* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1305_01, Erişim 16 Mart 2024), 22b-27b; *Fütüvvetname 4* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1229, Erişim 27 Mart 2024), 31a-32b; *Fütüvvetname-i esnaf* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_0739_01, Erişim 16 Mart 2024), 21a-22b; *Mecmuatu'r-resail: Fütüvvetname 1* (Yazma, 080 MECr V.1C1), 11a-23b; Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 1* (Yazma Eserler, MC_Yz_K_0230), 11b-14b; Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 2* (Yazma Eserler, Bel_Yz_K.000179), 13a-17a; Razavi, *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, 124-146; Abdülganî Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî er-Radavî (930-1524?), *Fütüvvetnâme-i Tarikat: Alevî Bektâşî Klasikleri*, haz. Osman Aydın, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 81-119; Gölpınarlı, "Fütüvvet-nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybi", 79-82.

²⁶ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 25a; krş. Gölpınarlı, "Burgâzi ve Fütüvvet-nâme'si", 127.

²⁷ Dâî, *Fütüvvetname (Manzum)*, (Nadir Eserler, Y004), 17.

²⁸ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 1b-2a; Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybi", 75.

²⁹ Dâî, *Fütüvvetname (Manzum)*, (Nadir Eserler, Y004), 18.

Günün her saatine rehberlik eden ve Ahilik geleneğinde önemli bir yeri olan fütüvvetnâmelerde hakikat-i Muhammediyye (nûr-ı Muhammedî) kavramı, insan-ı kâmil yani olgun insan anlayışını şekillendiren merkezî bir öge olarak yer almaktadır. Fütüvvetnâmeler ayrıca, ilahi tecellinin erkân ve adap üzerindeki etkisini ele alarak, ilahi tecellinin bireylerin davranış kurallarını ve sosyal terbiye anlayışlarını nasıl yönlendirdiğini açıklamaktadır. Bu metinler, ilahi tecellinin kurallar ve adap üzerindeki etkilerini vurgulayarak, bireylerin manevî ve ahlaki gelişimini desteklemektedir. Fütüvvetnâmeler, Ahilik düsturlarını anlama ve uygulama noktasında bireylere rehberlik etmeyi amaçlar. Fütüvvetnâmelerde önemli bir tema olan hakikat-i Muhammediyye, Hz. Peygamber'in nurani varlığının insanın kâmil bir varlık olma yolculuğunda rehberlik ettiği düşüncesini içermektedir. İnsanın olgunlaşma sürecinde hakikat-i Muhammediyye'nin önemine vurgu yaparak, fütüvvetnâmeler, Ahilerin bu ilahi rehberlik ışığında yaşamalarını, toplumsal sorumluluklarını anlamalarını ve insanlık değerlerine uygun bir şekilde hareket etmelerini öğütler. Ayrıca fütüvvetnâmelerde, ilahi tecellinin pek çok konuda etkisi olan erkân ve adaba dair çeşitli uygulamalar ele alınır. Bu uygulamalar esnasında, bireyin günlük yaşamında adalet, dürüstlük, yardımlaşma, sevgi, saygı gibi temel erdemlere uyması öne çıkar. Ahilik geleneği içinde, ilahi tecellinin etkisi altında bireyin toplumsal ilişkilerini düzenlemesi ve Ahilik değerlerine bağlı kalarak ahlaki bir yaşam sürmesi teşvik edilir. Bu da fütüvvetnâmeleri, Ahilik öğretisini temel ilke ve değerlerini benimseyen bireylerin yetişmesine katkı sağlamak amacını taşıdığını ortaya koymaktadır.

2. Fütüvvette Meslek Seçimi ve Eğitim: Toplumsal ve Manevi Perspektifler

Teşkilatın lideri Ahi Evran'ın kayınpederi olan Evhadüddîn-i Kirmânî, Halife Nâsır tarafından Fütüvvet Teşkilatı'nda "Şeyhu'ş-şüyûhi'r-Rûm" yani Anadolu şeyhlerinin şeyhi makamına getirilerek Anadolu'ya gönderilir. İlk olarak 1204 yılında Kayseri'ye gelip yerleşen Evhadüddîn-i Kirmânî, irşat faaliyetlerine de halifeleriyle birlikte bu şehirden başlayarak devam etmiştir. Amacı insan-ı kâmil yetiştirmek olan şeyhler tarafından, yeni yerleşilen Anadolu topraklarında tekke ve zaviyeler yaptırılırken, aynı zamanda ibadetler için bedeninin kuvvetli olması gerektiğinin bilinciyle, müntesiplerin helal lokma kazanabilecekleri mesleki eğitime de önem verilmiştir.³⁰ Meslek edindirmeye verilen bu önem sebebiyle Ahiliğin, esnaf teşkilatı olarak görüldüğü söylenebilir.

Buna bağlı olarak Ahilik bünyesinde yazılan Türkçe fütüvvetnâmelerde, teşkilatın

³⁰ bk. Mikail Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Kayseri'de Evhadi Dervişler", ed. Ali Aktan vd. *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (06-07 Nisan 2000), (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, 2000), 44-48.

gereklilikleri arasında yer alan önemli bir şartın, bireyin bir meslek sahibi olması gerektiği ifade edilir. Ahilik geleneği içinde vurgulanan nokta, fütüvvet ehlinin helalinden kazanç sağlamak amacıyla bir meslek edinmeleridir.³¹ Bu perspektiften bakıldığında, seyrü sülûk sürecinde namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerle ulaşılamayan dereceye, sadece helal lokma ile ulaşılabileceği vurgulanmaktadır.³² Örnek olarak bir fütüvvetnâmede geçen hikâyede, İbrahim Peygamber'in Allah'a yaptığı dua üzerine, helal kazanç yoluyla ibadete vesile olacak bir zanaat öğrenme talebinde bulunduğu anlatılmaktadır. Bu dua üzerine, Cebrail (as) aracılığıyla İbrahim Peygamber'e açıcılık mesleği öğretilmiştir.³³ Bir açıcılık risalesinde yer alan bu örnek, fütüvvet geleneğinde mesleğin sadece maddi kazanç sağlama yolu olmanın ötesinde, helal kazanç elde ederek manevi bir yükselişe ulaşmanın bir aracı olarak da görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda fütüvvetnâmeler, Ahilik teşkilatının üyelerine sadece maddi refah değil, aynı zamanda helal kazanç aracılığıyla manevi bir olgunluğa ulaşma fırsatı sunmaktadır. Bu prensip Ahilik geleneğinin, bireylerin sadece dünyevi başarıları değil, aynı zamanda manevi yükselişi hedefleyen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Harputlu Nakkaş İlyas'ın Arapça eseri *Tuhfetü'l-Vesâya'da* ve Necm-i Zerkûb, Alâüddevle-i Simnânî gibi müelliflerin de Farsça yazmış oldukları fütüvvetnâmelerde, yine fütüvvetin çok önemli bir şartının helal kazanç olduğu zikredilirken, bu konuya dikkat etmeleri gerektiği yönünde müntesipler uyarılır. Bu bağlamda Necm-i Zerkûb, Hz. Peygamber'e isnat edilen "İbadet yetmiş türdür, en üstünü helal rızık kazanmaktır." hadisini aktarırken, fütüvvette helalinden yemenin önemini belirtir. Devamında ise bilgiye, ibadete ve manevi yükselişe gücü takati olsun diye yemek yiyen ve bunu helalinden yiyen kişinin, uykusunun bile ibadet hükmünde olacağını söylemiştir.³⁴

Türkçe fütüvvetnâmelerde meslek edinmenin, farz olan helal kazancın yanı sıra, peygamberler gibi halka hizmet ederek Hakk'a erebilmek için de gerekli olduğu söylenir. Çünkü hizmetin aslı Hz. Peygamber'den gelmektedir.³⁵ Bu sebeple Hz. Peygamber'in yolundan giden Ahi, yüzünü dünya malından çeviren, bedeniyle dünyada ancak kalbi Hakk'ın zikriyle meşgul olan, aza kanaat eden ve merhamet duygusuyla kendi ihtiyacı olsa bile kazancının çoğunu

³¹ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 22a-23b; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Yazma Eserler, Y003.04), 133a-133b; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 3* (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, Erişim 11 Mart 2022), 145b.

³² Ferîdüddîn Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, sad. Süleyman Uludağ, (Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984), 154.

³³ Serap Alper, "Aşıcılık Risalesi (Risale-i Aş-Fezlik)", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6/4 (2017), 2042.

³⁴ Gölpinarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", 210, 218-219, 257, 344.

³⁵ *Fütüvvetname 3* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1311_01, Erişim 25 Haziran 2024), 58b.

yoksullara yardım için harcayabilen cömert kişi olarak ifade edilir.³⁶ Bir balıkçı dükkânındaki tabelaya da yansıyan bu düşünce; "Ehl-i aşka mübtelayım nemelazım kâr benim / Mal ve mülküm yoktur amma kanaatim var benim."³⁷ sözleriyle dile getirilir.

Buna göre fütüvvet ehli, kendinden daha çok insanlara yardım edebilmek için çalışıp çabalayarak, Kur'an-ı Kerim ve sünnetin ışığında peygamberlerin sahip olduğu üstün bir erdem ve ilahi bir sıfat olarak dile getirilen cömertlik³⁸ vasfına bürünmek için gayret gösterir.³⁹ Ahilik'te, "Çün fütüvvet güzel edende imiş / Halka râhat erişdirende imiş."⁴⁰ sözleri, bireyin kendi benliğini diğer insanlardan üstün tutmaktan ziyade, mutluluğun topluma hizmet etme çabasında bulunmakla gerçekleşeceğini vurgular. Ahilik perspektifine göre, topluma hizmet etmek, Allah'a bir bağlılık ve onun rızasını kazanma amacını taşır. Birey, halka karşı gösterdiği çaba ve yardımlarla Allah'a yaklaşmayı ve onun hoşnutluğunu elde etmeyi umar. Bu anlayışla Ahilik, kişinin kendi çıkarlarını değil, toplumun genel refahını düşünerek hizmet etmeyi öne çıkarır ve bu da Ahilik mensupları için bir ibadet niteliği taşır.⁴¹

Fütüvvet geleneği içinde bireyin kendi mizacına uygun olarak meslek eğitimi alma anlayışı hâkimdir. Bu perspektiften bakıldığında, fütüvvette hiçbir sanat utanç verici değildir; aksine, helal rızka vesile olan ve bireyin yetenekleri doğrultusunda icra edebileceği her sanat değerlidir. Şu ifadeyle de belirtilebilir ki, fütüvvette utanılacak bir durum, kişinin bir meslek sahibi olmaması ve başkalarına muhtaç durumda olmasıdır. Fütüvvet ehli; alan el değil, veren el olmak için çaba sarf etmelidir.

Fütüvvet geleneğine erişen bireyler, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberlerin en az bir meslek sahibi olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Peygamberler, kendi el emekleriyle geçimlerini sağlamışlardır.⁴² Örneğin, Hz. Süleyman, sahip olduğu büyük saltanata rağmen zembil örmüş;⁴³ Hz. Davud, zırh, kilit⁴⁴ ve demircilik yapmış;⁴⁵ Hz. İbrahim ise

³⁶ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 22b-29b;

³⁷ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 167.

³⁸ Mustafa Çağrı, "Cömertlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/72.

³⁹ *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 3* (Yazma Eserler, Y003.04), 150a-150b.

⁴⁰ Hasan Kasır, "Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrâr Dede Fütüvvet-nâmesi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (Erzurum 1993), 129.

⁴¹ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 37b.

⁴² *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Yazma Eserler, Y003.04), 133a.

⁴³ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 64, 114.

⁴⁴ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 297-298.

⁴⁵ *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 1* (Yazma Eserler, Y003.04), 126a; Köksal-Ayçiçeği, *İki Fütüvvetnâme: Sabuncuoğlu Şerefeddîn-Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi*, 189.

bakkallık,⁴⁶ kasaplık⁴⁷ ve aşçılık yapmıştır.⁴⁸ Bu örnekler, fütüvvet geleneğinde mesleğin değerini vurgulayarak, her türlü helal kazancın saygı gördüğü bir perspektifi yansıtmaktadır.

Ahilik'te meslek edinmenin önemli görülmesi dolayısıyla fütüvvete girmeye niyetlenen kişinin, teşkilat kapsamında kendi mizacına uygun olan bir mesleği⁴⁹ seçmesi gerekir. Bununla birlikte mesleğe gönülden bağlı olmalı, kullanılan aletlere de çok büyük değer vermelidir.⁵⁰ Çünkü fütüvvetnâmelerde bu araç gereçler hakikat-i Muhammediyye (nûr-ı Muhammedî) ve ilahi tecelli ile doğrudan ilişki kurularak ifade edilmiştir. Şöyle ki: ehl-i tıraşın kullandığı taş ve tiğ, Hz. Âdem'in nurundan meydana gelmiş, o nur ise Hz. Muhammed'in nuruyla yaratılmıştır.⁵¹ Nurdan olan alet-edevat, Allah'ın emriyle Cebrail (as) tarafından o mesleği ilk işleyen peygambere getirilmiştir.⁵² Bu sebeple fütüvvette aletleriyle birlikte her meslek kutsal kabul edilmiş ve her birinin abdestli bir şekilde ve ayetler okunarak icra edilmesi gerekli görülmüştür.⁵³

Fütüvvet teşkilatında, bireyin bilinçli ve niyetli bir şekilde meslek eğitimi almak amacıyla gelişine "terbiye" adı verilmektedir. Terbiye, bir iş koluna adım attığında iradet kapısından girmekte ancak icazet kapısından çıkabilmektedir. Yani terbiye, kendi iradesiyle seçtiği kâmil bir ustaya kendisini teslim edip bir mesleğe başladığında, ancak üstadın izniyle bu süreci tamamlayabilmektedir.⁵⁴ Terbiye, bu zorlu yolculukta peygamberler gibi sabırlı olmalı ve üstadın her emrine sorgusuz sualsiz itaat etmelidir. Bireyin bu yolda aşk ile hareket etmesi önemlidir; aksi takdirde geri çevrilebilir.⁵⁵ Aşk, bir yoruma göre, dönmek üzere bir özlemi içermektedir.⁵⁶ Bu yolda ilerlemek, Hz. İbrahim gibi biricik evladını kurban etmeyi göze almak, Hz. İsmail gibi

⁴⁶ *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 1* (Yazma Eserler, Y003.04), 126b; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 4* (Hoca Cân Bursevî Fütüvvetnâmesi) (Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, Erişim 11 Mart 2022), 159a.

⁴⁷ *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Yazma Eserler, Y003.04), 136a.

⁴⁸ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 297-298.

⁴⁹ Alemdârlık, aşçılık, ayakkabıcılık, bakkalcılık, boyacılık, çadırcılık, debbağlık, helvacılık, kâtiplik, sabunculuk, sahafılık, sakalık, müezzinlik, tabiplik ve şairlik gibi pek çok farklı meslek Ahilik bünyesinde yer alan meslek gruplarındandır. Bu konuda bk. Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 120-153.

⁵⁰ Aykaç, "17. Yüzyıl Arnavutluk/Elbasan'da Bir Fütüvvetnâme Örneği", 2478; Alper, "Aşçılık Risalesi (Risale-i Aş-Fezlik)", 2043.

⁵¹ Ali Torun, "Selmân-ı Pâk Fütüvvet-nâmesi", *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2000), 14; a.mlf., "Müellifi Meçhul Bir Fütüvvet-nâme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 40, Güz 2006, 135, 141.

⁵² *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 3* (Yazma Eserler, Y003.04), 146a; Alper, "Aşçılık Risalesi (Risale-i Aş-Fezlik)", 2043.

⁵³ Alper, "Aşçılık Risalesi (Risale-i Aş-Fezlik)", 2043-2044; a.mlf., "Risâle-i Sâbûn-gerlik", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Bahar 2016), 58-59; a.mlf., "Risale-i Kaçacılık (Çömlekçilik Risalesi)", *Türkiyat Mecmuası*, 27/1, (2017), 24-25.

⁵⁴ Burgazi, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURF V.1C.1), 25b; Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 116-117; Aysun Çelik, "Müellifi Meçhul İki Fütüvvet-Nâme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (Aralık 2022), 100; Adil Şen, *Kitâb-ı Sakka: Sakalar El Kitabı*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 131.

⁵⁵ Burgazi, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURF V.1C.1), 5b; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Yazma Eserler, Y003.04), 132a-133b

⁵⁶ Yalçın Çetinkaya, "Mevlevî düşüncesinde ney ve insân-ı kâmil sembolizmi", *Rast Müzikoloji Dergisi* 7/Yaz Sayısı 1 (23 Ağustos 2019), 1987.

sorgusuz sualsiz teslim olup canından vazgeçmek gibi fedakârlıkları içermektedir.⁵⁷

Mesleğe intisap eden terbiyenin seyrü sülûkta kabiliyeti ve sabrı aşama aşama bir deneme süreci ile ölçülmektedir. Bu sürecin olumlu sonuçlandığına kanaat getirilmesi sonrasında terbiye, eğitime kabul edilir. Bu durum bir fütüvvetnâmede “Üç gün açlık çilesi ve yedi gün döğülüp söğülmek çilesin ve kırk gün açlık ve yalıncaklık çilesin çeke. Badehu bin bir gün çile-i merdan çeke, hizmet ide.”⁵⁸ şeklinde yer alırken; diğer fütüvvetnâmelerde ve bir Ahi şecerenâmesinde⁵⁹ de dile getirilmiştir. Buna göre Ahilik'te fütüvvet ehli üç, yedi ve kırk günlük yamaklığı sonrasında şayet başarılı olursa bin bir günlük bir çile ile riyazete tabi tutulur; riyazeti ise hizmet şeklindedir.

Tasavvufî geleneğe mutfakta geçen sülûkun,⁶⁰ Ahilik'te mesleki eğitimle birlikte gerçekleştiği görülmektedir. Böylelikle çeşitli mücahede ile müntesiplerin nefsi terbiye edilir. Ahilik geleneğinde vurgulanan bu eğitim pratiği, bireyin manevi olgunluğunu artırmayı, sabrını geliştirmeyi ve bir ustaya tabi olarak hizmet etmeyi içerir. Bu da Ahilik geleneğinin, bireyin mesleki yeteneklerini geliştirirken aynı zamanda manevi bir disipline tabi olmasını sağlamak amacıyla oluşturulduğunu gösterir.

Fütüvvetnâmeler, mesleki eğitim sürecinde üstadın benzersiz yetkisinin vurgulandığı, terbiyenin bir ustaya bağlandığı anda, yaşanan zorluklara karşı gösterilen sabrın ve bağlılığın önemine dikkat çeken öğretileri içermektedir. Bu geleneğin temel ilkesi, terbiye olgusunun hangi üstada bağlı olunursa olursun, ne tür zorluklar ve eziyetlere maruz bırakılırsa bırakılsın, öğrencinin sabretmesi ve kesinlikle üstadından ayrılmaması gerektiğidir.⁶¹ “Kuşak üstüne kuşak olmaz ve el üstüne el olmaz.” ifadesi, meslekî bilgi ve becerilerin doğrudan bir ustadan diğerine aktarılmasının vurgulandığı, geleneksel öğrenme sürecinin önemli bir prensibidir. Fütüvvet geleneğindeki tek-üstat prensibi, öğrencinin bir ustaya bağlılık göstermesini ve onun rehberliğinde sabırla eğitimini sürdürmesini gerektirir. Bu prensip, mesleki geleneğin sürdürülebilirliğini ve nitelikli öğrencilerin, ustalarından edindikleri bilgi ve deneyimleri gelecek kuşaklara aktarmalarını sağlamak amacını taşır. Fütüvvetnâmeler, sadece teknik becerileri değil,

⁵⁷ Burgazi, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURF V.1C.1), 25a; Nuran Altuner, “Süleymaniye Kütüphanesinde Üç Yazma Fütüvvetnâme”, ed. M. Fatih Köksal, 1/79-99, (Kırşehir: G. Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, 2005), 92, 94-95.

⁵⁸ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 398.

⁵⁹ Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 1* (Yazma Eserler, MC_Yz_K_0230), 19a-19b; Çelik, “Müellifi Meçhul İki Fütüvvet-Nâme”, 97; Muharrem Bayar, “Arşiv Vesikalarına Göre Bolvadin'de Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı”, *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu* (12-13 Ekim 2004), ed. M. Fatih Köksal, (Kırşehir: G.Ü. Ahilik Kültürü ve Araştırma Merkezi, 2005), 1/149-150.

⁶⁰ Barihüda Tanrıkorur, “Mevleviyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/473-475.

⁶¹ *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Yazma Eserler, Y003.04), 141a; *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 3* (Yazma Eserler, Y003.04), 149b-150b.

aynı zamanda manevi bağlılığı ve sürekli öğrenme disiplinini içermesi gereken bir mesleki eğitim anlayışını destekler. Şayet terbiye üstadından dönerse, bu durumda öğrendiği bütün bilgilerin ona haram olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca terbiyenin artık başka bir mesleğe geçmesi de söz konusu değildir. Ahilik'te kemali talep eden fütüvvet ehline yaraşan, tasavvufta kendisini şeyhe teslim eden bir sufi gibi ahde vefa gösterip verilen söze sadık kalması ve her ne olursa olsun işinden veya ustasından şikâyet etmemesidir. Aksi durum Ahilik'te haddi aşmak olarak görülmüştür ki terbiyenin başka mesleğe geçmesi engellenir.⁶² Zira mücahede, müridin nefsinin bedene ağır gelen zorluklarla terbiye etmesi ve ona muhalefet etmesidir.⁶³

Terbiye, helal yoldan geçimini sağlayacağı sanatı öğreten ustaya karşı saygıda ve hizmette en küçük bir kusur etmemeli, onu memnun edip rızasını kazanabilmek için elinden gelen bütün gayreti göstermelidir. Üstat ise tasavvufî gelenekteki mürşit-mürit ilişkisinde olduğu gibi terbiyenin manevi babası olmalı ve terbiyeye karşı sevecen davranmalıdır. Burada önemli bir husus vardır ki o da aynı işi yapıyor olsa da babadan üstadın seçilememesidir. Zira Allah Teâlâ Hz. Âdem'in oğullarına ilim, edep, erkân öğretmesine müsaade etmemiş ve bu görevi Hz. Şit'in yapmasını istemiştir. Denilmektedir ki: Cebrail (as) için peygamberler, Hz. Şit için kardeşleri, Hızır için Hz. Mûsâ ne ise üstat için de terbiye odur. Ancak üstat terbiyeye karşı ne kadar müşfik davransa da eğitimi için tedbirli ve ihtiyatlı olması gerekir.⁶⁴ Bu durum manzum bir fütüvvetnâmede şu sözlerle dile getirilmiştir:

Terbiye kıl cüvânı, pîri ahî / Hacîl olmaya tâ ikisi dahî
Ki nasihat nihânî olsa şehâ / Ede te'sîr anun derûnına tâ
Şöyle söyle ki terbiye olsun / Kucağına çocuk gibi gelsün.⁶⁵

Bu beyitlerde, terbiye sürecinin önemine vurgu yapılarak terbiye edilen kişinin, öğretici bir figür olan pîr tarafından yönlendirildiği ifade edilmektedir. Terbiye sürecindeki kişinin bu rehberlerden hem dinî hem de ahlaki bir eğitim alması gerektiği anlatılmaktadır. "Ki nasihat nihânî olsa şehâ / Ede te'sîr anun derûnına tâ" beytinde ise, terbiye sürecinde alınan nasihatlerin derinlikli ve içten olması gerektiği belirtilir. Nasihatlerin, içsel bir etki bırakacak kadar samimi ve etkili olması beklenir. Bu, terbiye sürecinde sadece dışsal kurallara uymakla kalmayıp, aynı zamanda içsel bir dönüşüm sağlamayı ifade eder. "Şöyle söyle ki terbiye olsun / Kucağına çocuk

⁶² Burgazî, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 25a-25b; Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 117-119.

⁶³ Dâvud el-Kayserî, *Tasavvuf İlmine Giriş*, çev. Muhammed Bedirhan, (İstanbul: Nefes Yayınları, 2013), 35, 148.

⁶⁴ Burgazî, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 25a-26b; Gölpinarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin İbni Gaybî", 116; Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 117-119; Bayar, "Arşiv Vesikalarına Göre Bolvadin'de Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı", 1/146, 149-150.

⁶⁵ Kasır, "Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrâr Dede Fütüvvet-nâmesi", 128.

gibi gelsün” beytinde ise terbiye edilen kişinin öğütleri anlaması ve içselleştirmesi için öğreticinin ona nazik bir üslupla, adeta bir çocuğa anlatır gibi anlatması gerektiği ifade edilir. Bu, terbiye sürecindeki kişinin öğretileri daha etkili bir şekilde kavramasına ve içselleştirmesine yardımcı olacaktır. Bu dörtlükler, terbiye sürecinin sadece dışsal kuralların öğretildiği bir eğitimden öte, derin bir içsel dönüşümü hedefleyen, öğrencinin rehberlerine güvenerek onların öğütlerini anlaması ve içselleştirmesi üzerine kurulu bir anlayışı yansıtmaktadır.

Mesleğe adım atan terbiye; Allah’ın sıfatı olan fütüvvete uygun ahlaki bir tavır sergileyerek müşteriye karşı güler yüzlü olmayı, hileden uzak durmayı, alışverişte dürüst olmayı, yaptığı ya da sattığı üründeki ayıbı gizlememeyi, zengin-fakir, tanıdık-yabancı farkı gözetmeden hiç kimseyi aldatmamayı prensip olarak benimsemelidir.⁶⁶

Ancak, “Terbiye göre öğren. Zira kim kişi, her bir nesneyi görmeyince öğrenemez.”⁶⁷ düsturu gereğince terbiyenin meslek adabına ait uygulamaları bizzat üstadından tatbiki olarak görmesi gerekir. Burada ustanın, terbiyenin nefis terbiyesi için her aşamada rehberlik ettiği görülmektedir. Ayrıca bu süreçte terbiyenin ustasıyla birlikte, şeyhler tarafından dinî-tasavvufî eğitimin verildiği tekke ve zaviyelere gitmesi de gerekir.

Terbiyenin gittiği tekke ve zaviyelerdeki eğitimler için de bazı şartları yerine getirmesi gerektiği söylenir. Müellifi meçhul bir fütüvvetnâme’ye göre yeni gelen salık için sıraladığı beş şart şöyledir. Buna göre salikin, manevi eğitimine öncelikle tövbe ile başlaması gerekir. Fütüvvete giren salık, bilerek ya da bilmeyerek işlediği bütün günahları için Nasuh bir tövbe etmelidir. “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.” Düşüncesine sahip fütüvvette⁶⁸ salık, ikinci olarak seçtiği, şeriata mutabık bir mürşidi kâmil şeyhe kendisini teslim etmeli ve asla onun sözünden çıkmamalıdır. Üçüncü olarak terbiyenin züht yolunu seçmesi gerekir. Yani salikin kendisini Allah’tan uzaklaştıracak dünya ve dünya nimetlerinden uzak tutmaya çalışması gerekir. Dördüncüsü ise salikin takvalı olup kendi nefesine zarar veren her tür şeyden uzak durması gerektiği söylenir. Salikin uygulayacağı diğer şart da kendisini Hakk’ın zikrinden ve dünyaya meylettiren kişilerden uzaklaşmasını ifade eden uzlettir.⁶⁹

Bu zorlu süreç, terbiyenin icazet vaktine kadar yiğit (sağ yol kardeşi, sol yol kardeşi), üstat ve şeyh iş birliğinde takip edildiği bir eğitim sürecidir. Burgâzî, terbiyenin eğitimini sıralarken, yiğidin edebî, Ahi’nin hizmeti, şeyhin ise zühd-ü taati öğrettiğini ifade etmektedir. Buna göre

⁶⁶ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 116.

⁶⁷ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 25b; krş. Gölpınarlı, “Burgâzî ve Fütüvvet-nâme’si”, 128.

⁶⁸ *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 1* (Yazma Eserler, Y003.04), 130a.

⁶⁹ *Fütüvvetname 5* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1766, Erişim 26 Nisan 2024), 2a.

sırasıyla terbiyeyi, yiğit Ahi'ye, Ahi şeyhe, şeyh de Allah'a eriştirmektedir.⁷⁰

Bu süreç içerisinde terbiyenin, hizmet, riayet, tazim konusunda en küçük bir eksiklik göstermesi tolere edilmemiştir. Teşkilatta terbiyeye mesleki eğitim veren üstadın da bu süreçte farz ibadetlerini kazaya bırakmaması, dinî vecibelerini eksiksiz yerine getirmesi, kısaca Hz. Peygamber'in ümmetine olan örnekliliği gibi terbiyeye örnek olması gerekir. Bu sebeple üstat her anlamda fütüvvette mükemmel konumda yani kâmil bir Ahi olmalı ki, onu örnek alarak taklit eden terbiye de hem dinde hem ahlakta hem de sanatında kemâle erebilmelidir.⁷¹ Burada mesleki eğitim veren ustanın eğitiminin de devam ettiği sıkı bir disiplin görülmektedir.

3. Fütüvvetin Yapısı ve Dereceleri: Geleneksel ve Modern Yorumlar

Türkçe fütüvvetnâmelerde fütüvvet "kavlî" ve "seyfî" olmak üzere iki koldan ibarettir.⁷² Bazı fütüvvetnâmelerde buna "şürbî" de eklenmektedir. Arapça ve Farsça fütüvvetnâmelerde de aynı tasnif yapılır.⁷³ Bu fütüvvetnâmelerde, şürbî ve seyfinin aslında aynı şey olduğu ve bu isimlendirmelerin fütüvvete intisap şekillerine göre yapıldığı görülmektedir.⁷⁴ Zira Farsça fütüvvetnâme müelliflerinden Necm-i Zerkûb'un yaptığı tanımda, kavî kolun, asker olmayan, doğruluk, sebat ve vefalarından dolayı fütüvvete katılanlar; seyfi kolun da kılıç ehli olup zahirde kâfirlerle savaşırken, bâtında nefisleriyle savaşan kişiler olduğunu söylemektedir. Devamında ise kavî kola giren terbiyenin, sahibine söz verdiği ya da sahibi adına tuzlu şerbet içtiği takdirde, ona kılıç verildiğini ifade etmiştir. Necm-i Zerkûb, bu iki kolun, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'den geldiğini belirtir.⁷⁵ Burgâzî'ye göre de fütüvvette kavî ile ezelde Allah Teâlâ ile yapılan ahit kastedilmiştir. Sözüne sadık kalarak henüz peygamberlik gelmeden şeyhine (Hz. Muhammed'e) sıdk ile bağlanması sebebiyle, kavî kolun Hz. Ebû Bekir'den geldiği; seyfi kolun ise şeyhine (Hz. Muhammed'e) hizmet edip O'nun himayesinde yetişmesi ve bu sebeple fetâliğini ispatlayarak Zülfikar'ı hak etmesiyle Hz. Ali'den geldiğini belirtir. Burgâzî, sözüne sadık kalıp kavî kola gelen kişinin şeyhine hizmeti ile daha sonra seyfi kola geçirildiğini söylemiştir.⁷⁶ Burada aslında fütüvvette hizmetin ve Hz. Ali'nin isminin öne çıkarıldığı söylenebilir. Çünkü fütüvvetnâmelerde seyfi kol, yiğitliği, cesareti, yani Allah'ın hükmü için hem nefsiyle hem de kâfirlerle mücadele

⁷⁰ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 25a.

⁷¹ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 25b; Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 118.

⁷² Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 28a.

⁷³ Raşan Gürel, *Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi (Fütüvvet-nâme-i Kebir veya Miftâhü'd-Dekâyık fi Beyâne'l-Fütüvveti ve'l-Hakâyık)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992, 53-58.

⁷⁴ Gölpinarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", 245-249, 327-328.

⁷⁵ Gölpinarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları: Necm-i Zerkûb Fütüvvetnâmesi", 245-249; Gürel, *Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi*, 102.

⁷⁶ Burgazi, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 28a-28b.

etmeyi temsil etmektedir.⁷⁷ Böylelikle fütüvvet ehli, önce ezeldeki ahdi gereği kavli kola girmekte daha sonra nefsi ve dinî uğrunda verdiği mücadelesi ile seyfi kola geçerek, bu yolda menzile ermektedir.

Fütüvvetnâmelerde fütüvvetin üç derecesi olduğu dile getirilir. Bu dereceler: “Yiğitlik yola girmeye niyyet kılmakdur, ahîlik yola girüb gitmekdür ve şeyhlik menzile irmekdür.”⁷⁸ şeklinde ifade edildiği gibi bu “yiğit”lik, “Ahi”lik ve “şeyh”likten ibarettir. Fütüvvet ehli seyrü sülûkta yiğitlikle şeriate, Ahilikle tarikata ve şeyhlikle de hakikate ulaşarak menzile erebilmektedir.⁷⁹ Bu ifadeye göre yiğitlik, yola giriş niyetini oluştururken; Ahilik, bu yola adım atmayı ve devam etmeyi simgeler. Şeyhlik ise, nihai hedefe ulaşmak, gerçek menzile erişmek anlamına gelir. Fütüvvet ehli, seyrü sülûk sürecinde bu üç aşamayı takip ederek; yiğitlikle şeriatın, Ahilikle tarikatın ve şeyhlikle de hakikatin kapılarına ulaşarak gerçek menzile ulaşabilmektedir.

Ahilik’te bu derecelerle tarikatlarda olduğu gibi makamdan makama geçerek insan-ı kâmile ulaşılmak hedeflenir. Teşkilatta bu üç derece de kendi içinde üç kademededen oluşmaktadır. Hiyerarşik bir yapılanması olan teşkilatın yiğitlik derecelendirmesi sırasıyla ahbâb (çırak), nîmtarîk ve müfredî iken; Ahilik derecesinde başarış (dest-î nakîb), nakîb, nakîbü’n-nükebâ makamları bulunmaktadır. Şeyhlik derecesinin makamları ise halife, şeyh ve şeyhü’ş-şüyûh şeklindedir.⁸⁰ Halifenin üstünde olan şeyhlik yani kemâle erilen makam, Ahilik’te her meslek ehlinin kendisine bağlı olduğu ve zaviyelerinde dinî-tasavvufî eğitimin verildiği⁸¹ makamdır. Şeyhler, bir yandan müntesiplerin manevi gelişimine katkı sağlarken diğer yandan tüm satışı sunulan ürünlerin ve sunulan hizmetlerin nitelik kontrolünden, fiyatlandırmasına kadar olan süreçte liderlik eden, her türlü sorunu çözerek düzenin tesisıyla yükümlü olan müstesna şahsiyetlerdir.⁸²

Böylece şeyhlerin kontrolünde hem halkın hem de esnafın mağdur edilmesi engellenir. Bu da tekâmülünü tamamlayan şeyhlerin, yaratılış amacına uygun bir tavır sergileyerek diğer insanların da hak ve nimetteki paylaşım konusunda kendisiyle eşit olduklarını kabul etmelerindedir.⁸³ Zira yetkin insan Allah’ın yeryüzündeki intizamdan sorumlu halifesidir.

⁷⁷ Gölpinarlı, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları: Necm-i Zerkûb Fütüvvetnâmesi”, 245-249.

⁷⁸ Burgazi, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 4b; krş. Gölpinarlı, “Burgâzi ve Fütüvvet-nâme’si”, 113-114.

⁷⁹ Burgazi, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 4b.

⁸⁰ Gölpinarlı, “Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybî”, 92-93; Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 100-101.

⁸¹ Burgazi, *Fütüvvetnâme*, (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 25a.

⁸² Bayar, “Arşiv Vesikalarına Göre Bolvadin’de Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı”, 1/142.

⁸³ Mehmet Necmettin Bardakçı. “Mevlana’ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma”, *Erdem* 50 (01 Nisan 2008), 2.

Ahilik'te bütün sanatkâr ve meslek şeyhleri, şeyhü's-şüyûh makamına tâbidirler. Yani şeyhü's-şüyûh makamında olan kişi bu teşkilatın en üst makamında bulunan kişidir. Bu dereceye ulaşan şeyhler Ahi baba ve Ahi Türk gibi isimlerle anılmışlardır.⁸⁴ Ahi babalar, her tür şikâyeti devlete ileten, verdikleri izin belgesiyle bütün işlerin yürütüldüğü kişilerdir.⁸⁵ Böylece beledi gücü de temsil eden Ahiler, Allah'ın vekili olarak taşıdıkları sorumluluk bilinciyle, yaşadıkları bölgede, Allah'ın emri gereği adâleti sağlamış, aynı zamanda devletin yükünü hafifletmiştir.

Bu sebeple çok büyük bir intizam ve otoritenin hâkim olduğu teşkilatta, makamlar arası geçişlerde peygamberlerin yolundan gitmenin göstergesi hizmet ve liyakat kuralının uygulandığı görülmektedir. Bununla birlikte manevi gelişime paralel olarak geçişin olduğu fütüvvette, ahbâb makamından hedeflenen şeyhlik makamına kadar bütün kurallara uyan ve nefsinin terbiye ederek ilim-amel bütünlüğü içerisinde yetkinliğe ulaşan fütüvvet ehline merasimle icazet verilmektedir. Aksi hâlde icazet verilmemiştir. Teşkilatta kurallar, en alt makamdan en üst makama kadar herkes için geçerli olan sıkı bir disiplin içerisinde yürütülmektedir. Böylelikle teşkilata kendisini teslim ederek asıl amacı insan-ı kâmil olma yoluna giren kişiye, Allah Teâlâ'nın hükmü gereğince yaşamının yolu gösterilmiş, şeytana uyup gevşeklik göstermesine ve dolayısıyla toplumsal düzenin bozulmasına fırsat verilmemiştir.

4. Türkçe Fütüvvetnâmelerde Dinî-Tasavvufî ve Ahlaki Boyut

Türkçe fütüvvetnâmeler, Kur'an-ı Kerim ve sünneti temel kaynak olarak kabul eden tasavvuf ile benzer içeriğe sahip olan risalelerdir. Bu durum mutasavvıflar tarafından tanımlanan tasavvuf ile fütüvvetnâmelerde ifade edilen fütüvvetin tanımındaki benzerlikte de açıkça kendini göstermektedir. Mutasavvıflardan Cüneyd Bağdadî (ö. 298/910) tasavvufu "Hakk'ın seni kendinden öldürmesi ve kendisiyle diriltmesidir."⁸⁶ şeklinde tanımlarken, Ebu Süleyman Dârânî'nin (ö. 215/830) tanımlamasına göre "Tasavvuf, kulun bütün fiillerini Hak'tan bilmesi ve daima Hak ile olmasıdır."⁸⁷ şeklindedir. Fütüvvetnâmelerde yer alan ifadelere göre ise fütüvvet, beşerî kirlerinden arınıp⁸⁸ Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmaktır.⁸⁹ "Pes fütüvvet sıfâtı, Hak sıfatıdır."⁹⁰ "Her kim Allâhu Teâlâ sıfatın sıfatlana, Hakkâ Tanrı'ya irmişdür."⁹¹ Tanımlar

⁸⁴ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 82.

⁸⁵ Ziya Kazıcı, "Ahi Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/528.

⁸⁶ İzzeddin Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010), 18.

⁸⁷ Ebû Talîp el- Mekkî, *Kûtu'l Kulûb (Kalplerin Azığı)*, çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003), 1/17.

⁸⁸ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 2a.

⁸⁹ Gölpinarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybî", 75.

⁹⁰ Gölpinarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybî", 75.

⁹¹ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 2a; krş. Gölpinarlı, "Burgâzi ve Fütüvvet-nâme'si", 111.

arasında görülen bu benzerlikle de açıktır ki, tasavvufî eğitimin merkezinde yer alan insan-ı kâmil düşüncesi fütüvvetin de merkezini teşkil etmektedir.

Tasavvuf kültüründe, insan-ı kâmil kavramı, epistemolojik (bilgi kuramı), ontolojik (varlık felsefesi) ve ahlaki (ahlak bilimi) açılardan incelenmiştir. İnsan-ı kâmilin ontolojik boyutunu İbnü'l-Arabî varlık mertebeleriyle temellendirir. Bu bağlamda, mutlak varlık olan Allah'ın, ilk mertebe olarak kabul edilen taayyün-i evvel mertebesinde, ahadiyetini vâhidiyete (birlik) dönüştürerek yaratma sürecinin başladığını ifade etmektedir. Hakikat-i Muhammediyye, nûr-ı Muhammedî, insan-ı kâmil gibi isimlerle ifade edilen bu mertebe sonrası yaratma gerçekleşirken, âlem ondan yaratılmıştır. Yaratıldığında Allah tarafından ilk akıl mertebesi de verilerek bilmedikleri öğretilen insanın, melekler karşısındaki konumu ortaya konularak yeryüzünün halifesi ilan edilmiştir.⁹² Bu görüşe göre bütün evren insan için yaratılmıştır.

Varlığın birliği anlamındaki vahdet-i vücûd ile bağlantısı olan insan-ı kâmil düşüncesi, Türkçe fütüvvetnâmelerde hakikat-i Muhammediyye ile ifade edilir. Yaratılış konusunda İbnü'l-Arabî ile uyum içinde olduğu görülen fütüvvetnâmelere göre "Levlâke levlâk." kutsi hadisiyle dile getirilen âlemlerin yaratılma sebebi Hz. Muhammed, Allah'ın kendi nuruyla yarattığı ilk nurdur. Allah Teâlâ, bu nur ile cenneti, cehennemi, ondan on bin yıl sonra Hz. Âdem'in nurunu yaratmıştır. Arş, kürsî, levh, kalem, yerde ve gökte olan her şey Hz. Muhammed'in aşkı sebebiyle ve onun için yaratılmıştır. Yani Allah Teâlâ, gökleri ve yerdekileri onun nuruyla var edip, yeryüzünü Hz. Âdem ile şereflendirmiştir. Yeryüzüne halife olarak indirilen Hz. Âdem'in suretinde onun nuru aksetmiştir.⁹³ Hz. Peygamber, bir Ahi secerenâmesinde, Yüce Yaratıcı'nın cemâli, fahr-i âlem Muhammed Mustafa nûr-ı kevneyn olarak ifade edilir.⁹⁴ Böylelikle İbnü'l-Arabî'nin görüşleri çerçevesinde şekillenen fütüvvetnâmelerin varlık anlayışında Hz. Peygamber, ilk dönem sufilerin savunduğu gibi sadece ahlaki bir ideal değil, aynı zamanda varlığın ontolojik gayesidir.⁹⁵

Fütüvvetnâmelerde, varlıkla ilişkilendirilen hakikat-i Muhammediyye kavramının bilgiyle de ilişkilendirildiği görülmektedir. Bir fütüvvetnâmede ifade edildiği üzere, ilk olarak Hz.

⁹² Mehmet S. Aydın, "İnsân-ı Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/330.

⁹³ *Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2* (Yazma Eserler, Y003.04), 134a; Dâî, *Fütüvvetname (Manzum)* (Nadir Eserler, Y004), 10, 29; *Fütüvvetname-i tac-ı muarrifi* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1662, Erişim 16 Mart 2024), 2a; Köksal, M. Fatih-Ayççeği, Bünyamin. *İki Fütüvvetnâme: Sabuncuoğlu Şerefeddîn-Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi*, (Ankara: Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2020), 167; İsmail Gökçe, *Yahya b. Hail Çoban Birgivi Fütüvvetnâme (İnceleme-Metin-Dizin)* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 52-53.

⁹⁴ Sadi Bayram, "Ahilik ve Bir Ahi Şeceresi", *Bellefen* 58/222 (1994), 308.

⁹⁵ Nûr-ı Muhammedî kavramının ilk ortaya çıktığı andan itibaren geçirdiği gelişim süreci hakkında bilgi için bk. Kenan Mermer, "Bir zamirin İçinden Doğan Dünya: Nûr-ı Muhammedî Kavramının Edebiyata Sirayaetine Bir Bakış", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31 (2023), 460-476.

Muhammed'in nurunu yaratan Allah Teâlâ, bütün isimlerini bir kandil (misbah-ı izzet) içerisine koyduğu bu nûra/ruha zikretmiştir. Kahhar ismi zikredildikten sonra fikir edip bu ismin korkusuyla meydana gelen ter damllarından yaratılan diğer peygamberlerin ruhları da birer kandil içerisinde misbah-ı izzet'in etrafına dizilmişlerdir. Hz. Muhammed'in ruhunun okuduğu isimleri, onlarda birer birer tekrar etmişlerdir. Adl ismi zikredildiğinde ise bu isimle Hakk Teâlâ'nın lütfu keremini düşündüğü için oluşan ter damllarından ise ümmet-i Muhammed'in ruhları yaratılmış, her biri birer kandil içerisinde diğer kandillerdeki ruhlarla birlikte Allah'ı zikretmişlerdir.⁹⁶ Buna göre peygamberler ve velilere gelen bütün manevi bilgiler de Hz. Muhammed'in nur/ruhundan gelmektedir. Fütüvvetnamelerde yaratılışın kaynağı olan Hz. Muhammed, bilginin de kaynağı konumundadır.

Görüldüğü üzere Türkçe fütüvvetnâmelere göre Hz. Peygamber, Yüce Yaratıcı'nın tecellisi ile yaratılan ilk nur/ruhtur. Bu nur ile bütün âlem yaratılır. Yeryüzüne halife olarak seçilen Hz. Âdem'e secde edilirken, sonrasında gelen bütün peygamberlerde ancak onun nûru akseder. Bu görüşü Dâî, şu beyitle dile getirir: "Cümle mevcûdâta andandır vücûd / Anıñ-içün Âdem'e oldı sücûd."⁹⁷

Fütüvvetnâmelerin perspektifine göre Hz. Âdem yeryüzüne indirildikten sonra gerçekleşen tövbe ile Cebrail (as) ona fütüvveti yetiştirir. Hz. Âdem'in affedilişinin anlatıldığı kıssadan sonraki satırlarda ise Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'in sırtını sığayarak çıkardığı zürriyeti ile melekler şahitliğinde gerçekleşen ahitten (bezm-i elest) söz edilir.⁹⁸ Böylece fütüvvetnâmeler, içsel bir değişim amacıyla yola giren müntesiplerine, verilen bu söze sadık olunması gerektiğini hatırlatarak, insanı hataya sürükleyen şeytanın değil Hak yoldan gidilmesi gerektiği yönünde ikazlarda bulunur.⁹⁹ Bu sebeple ahde vefa, fütüvvet ehlinin vasfı olarak belirtilir.¹⁰⁰

Zira bir fütüvvetnâmeye göre Hz. Âdem, aslî vatanından bir ibret ve ekinlik olarak yaratılan yeryüzüne gönderilirken, yaratılışındaki suretin farkında olarak kendisini yaratan Hakk'ı unutmaması ve gönlünü gelip geçici dünyaya kaptırmadan ve şeytana uymadan dönüşün yine

⁹⁶ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 380.

⁹⁷ Dâî, *Fütüvvetname (Manzum)* (Nadir Eserler, Y004), 10; krş. Tarsuslu Dâî, *Manzum Fütüvvetnâme*, 57.

⁹⁸ Herevi, *Fütüvvetname* (Yazma Eserler, OE_Yz_1200_02), 9a; Hoyi, *Yazma Eserler*, OE_Yz_0816), 4a-5a.

⁹⁹ *Kitab-ı futuvvetname ve erkan-ı tarikat* (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1296, Erişim 16 Mart 2024), 7a-7b; Hoyi, *Fütüvvetname* (Yazma Eserler, OE_Yz_0816), 4b-5a; Razavi, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 1* (Yazma Eserler, MC_Yz_K_0230), 6b-7a.

¹⁰⁰ Burgazi, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 15a; Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybî", 103; Razavi, *Fütüvvet-nâme-i Kebîr*, 78; Altuner, "Süleymaniye Kütüphanesinde Üç Yazma Fütüvvetnâme", 1/87; İbrahim Arslanoğlu, "Fütüvvetnameler ve Bir Fütüvvetname", I. *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu* (12-13 Ekim 2004), ed. M. Fatih Köksal, (Kırşehir: G.Ü. Ahilik Kültürü ve Araştırma Merkezi 2, 2005), 1/110.

kendisine olacağı bilinciyle yaşaması konusunda ilahi bir emirle ikaz edilmiştir.¹⁰¹ Bu bağlamda Hz. Peygamber'den bir parça taşıyan her insanın da kendi suretinin farkına varıp kendisinde potansiyel halde bulunan yetkinliğe ulaşmak için uygun bir yaşam tarzı sürmesi istenir.

Ancak, bu ilahi emre rağmen geçici dünyanın zevklerine kapılan insan, yaratılışındaki hakikati unutarak Hak yolundan sapmaktadır. Hakk'a sırtını dönüp bâtıla yönelen ve ilahi buyruğa aykırı davranarak üstün ahlaki vasıflarından uzaklaşan kişilere dair bir nasihat niteliğinde yazılan Burgâzî, Radavî gibi fütüvvetnâmelerden bir diğeri de Esrar Dede'dir.¹⁰² Esrar Dede, fütüvvetnâmesinde, "Uyma nefis hevâsına hazer et / Sapma yoldan geçidleri güzer et."¹⁰³ sözleriyle saliki, kendisini aldatan nefse uymaması ve Hakk'a yönelmesi için uyarır.

Aynı uyarı Dâî'de, özünden koparıldığı için feryad eden ney benzetmesiyle iletilir:

"Olsa-y-idiñ ney gibi yârdan ırak / Söyler idiñ şerh-i derd-i iştiyâk

Ney gibi bağırıñ ideydiñ yâre sen / Kıla idiñ sineñi şad pâre sen."¹⁰⁴

Fütüvvetnâmelerde bu uyarıya kulak verip kendi özünün farkına varan fütüvvet ehlinin, aziz ve şerefli derecelere ulaşarak¹⁰⁵ urûcunun gerçekleştiği ifade edilir. Yani Allah'ın tecellisi ile zuhur eden insan tekrar Allah'a dönmektedir.

Vahdet hâlini arayan ve seyrü sülûk ile basamakları birer birer aşan fütüvvet ehlinin vuslatı, Dâî'nin sonraki beyitlerinde şöyle ifade bulur:

"Derd odiyla özünü kılan fenâ / Görmeye dâreynde renc ü 'inâ

Özüni kılan fenâ buldı beğâ / Özünü kılan fenâ irdi HAK'a."¹⁰⁶

Bu vuslat hâlini bir diğeri fütüvvetnâme, Selmânı Pâk: "Vatandan ayrılıp yabana düştüm / Yola geldim bugün, elhamdülillah. Dalâlet bahrına gark olmuştum / Halâs oldum bugün, elhamdülillah."¹⁰⁷ sözleriyle dile getirir.

Fütüvvetnâmelere göre fütüvvet ehli bu aşamada artık Allah'a ulaşmıştır, bütün nefisî arzularını geride bırakarak Hakk'ın iradesine tam bir teslimiyet içerisinde. İkilikten geçerek birliğe erişmiştir.¹⁰⁸ Bu durum, fütüvvet ehlinin niyeti, davranışı ve ahlaki durumuyla belirginleşir.

¹⁰¹ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 378-381.

¹⁰² Burgazî, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 2b-3a; Razavî, *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 1* (Yazma Eserler, MC_Yz_K_0230), 6b-7a.

¹⁰³ Kasır, "Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrar Dede Fütüvvet-nâmesi", 122.

¹⁰⁴ Dâî, *Fütüvvetname (Manzum)* (Nadir Eserler, Y004), 3; krş. *Tarsuslu Dâî, Manzum Fütüvvetnâme*, 49.

¹⁰⁵ Burgazî, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 2a; Gölpinarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybî", 75.

¹⁰⁶ Dâî, *Fütüvvetname (Manzum)* (Nadir Eserler, Y004), 3-4; krş. *Dâî, Fütüvvetname (Manzum)* (Nadir Eserler, Y004), 17.

¹⁰⁷ Ali Torun, "Selmân-ı Pâk Fütüvvet-Nâmesi", *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2000), 16.

¹⁰⁸ Torun, "Selmân-ı Pâk Fütüvvet-Nâmesi", 14, 16.

Zaten Allah'ın sıfatı olan fütüvvetin içine giren kişi, potansiyel olarak bulunan ilahi isimleri bir bir kendisinde tezahür ettirdiği ölçüde o isimlerle vasıflanmış olmaktadır. Çünkü insana Allah'ın ilahi isimleriyle tecelli etmesi, O'nun sıfatıyla sıfatlanıp, ahlakıyla ahlaklanması anlamına gelmektedir.¹⁰⁹

Artık bu hâldeki kişide kıskançlık, kin, cimrilik, hırs, kibir gibi kötü ve çirkin olan bütün beşerî sıfatlar gitmiş, yerine sadece doğruluk ve fütüvvet sıfatı kalmıştır.¹¹⁰ Yani fütüvvet ehli kendi nefis ve sıfatlarından fenâsıyla Hakk'ın sıfatları ile kalmıştır. Böylece, sözü doğru, işleri ve ahlakı güzel, bilgide tam ve olgun, eşya ve eşyadaki hikmeti gereğince bilen kâmil insan,¹¹¹ Hakk'ın izni ile kendisine uyan diğer insanlara sevgi, şefkat ve merhametle hidayete vesile olmaktadır.¹¹²

Fütüvvetnâmelerde, kemale eren fütüvvet ehlinin ahlakına dair şu ifadelere yer verilir: O, halkın içinde Hakk'la beraber olan; yemek yerken, su içerken, çarşıda-pazarda gezerken ve alışveriş yaparken edebe riayet edendir. O, her an zikir hâlinde olarak, sohbet ehliyle, fakirlerle beraber olan; maddi-manevi temizliğe riayetiyle her an abdestli, ağır başlı, güler yüzlü olan ve eliyle, diliyle hiç kimsenin incinmediği, kapısı ve sofrası herkese açık, îsâr sahibi kişidir.¹¹³ Kısacası, fütüvvetnâmelerde ahlakı Kur'an olan Hz. Peygamber'e atfedilen "Şeriat benim kavlümdür, tarikat fiillerimdür ve hakikat halümdür." hadis gereği her hâliyle tavrıyla onun sünnetine uyan kişidir.

Türkçe fütüvvetnâmelerde Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişen ve ondan sonra fütüvvete erişen Hz. Ali de güzel ahlakıyla kıssalarda, eğitimi verilen kişilere örnek karakter olarak resmedilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'e olan hizmetiyle kemâle ermesi, kötülüğe tekrar tekrar iyilikle karşılık vermesi, ayıpları örtmesi, kimsenin ayıbını açık etmemesi ve cebindeki son kuruşunu bile gece-gündüz sadaka olarak fakirlere dağıtması gibi güzel vasıflarıyla övülmüş, bu sebeple Hz. Peygamber'in "Lâ fetâ illâ Ali..." sözüne mazhar olarak Zülfikar ile ödüllendirilmiştir.¹¹⁴

Sonuç

Fütüvvetnâmeler, asırlar boyunca Anadolu ve İslam coğrafyası üzerinde dinî, tasavvufî, ahlaki, askerî, iktisadi ve kültürel açılardan etkisini sürdüren fütüvvetin felsefesini ve ruhunu

¹⁰⁹ Burgazî, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 2a.

¹¹⁰ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyrî (Tasavvufun İlkeleri)*, 1/141-143.

¹¹¹ Aydın, "İnsân-ı Kâmil", 22/331.

¹¹² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, sad. Faruk Meyan (İstanbul: Veli Yayınları, 1400/1981), 747-750.

¹¹³ Burgazî, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 30a-37b.

¹¹⁴ Burgazî, *Fütüvvetname* (Yazma, 297.7 BURf V.1C.1), 6b; Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 426-428.

günümüze taşıyan önemli risalelerdir. Selçuklular döneminden itibaren varlığını devam ettiren fütüvvetin yansması olarak, Anadolu'da kritik bir misyon üstlenen Ahiliğe temel prensiplerini sağlayan Türkçe fütüvvetnâmeler; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetini esas alan tasavvufî içeriğiyle, vahdet-i vücûd ile bağlantılı insan-ı kâmil anlayışına sahip eserlerdir. Hakikat-i Muhammediyye (nûr-ı Muhammedî) ile ifade edilen düşünceye göre Allah, ilk olarak kendi nuru ile yarattığı Hz. Muhammed'in ruhu/nurundan sonra diğer peygamberleri ve nihayetinde yerle gök arasında bulunan her şeyi yaratmıştır. Bütün âlem, onun aşkı sebebiyle ve onun için var edilmiştir. Allah, bütün ilahi isim ve sıfatlarıyla ona tecelli etmiş, Hz. Âdem'de onun nuru zuhur etmiştir.

Hakikat-i Muhammediyye ve ilahi tecelli ile pek çok konunun temellendirildiği fütüvvetnâmelere göre fütüvvet Allah'ın sıfatıdır, bu sığata bürünen kişi O'nun ahlakıyla ahlaklanmış olarak Hakk'a erişir. Allah'ın sıfatı olan fütüvvet, Hz. Âdem'den diğer peygamberlere, babadan oğula geçerek Hz. Peygamber'de kâmil noktaya gelmiş, sonrasında ise Hz. Ali'ye intikal etmiştir.

Cebrail (as) vesilesiyle öğretilen sanatlar, Hz. Âdem'den itibaren diğer peygamberler tarafından en az bir tanesi işlenmiş ve sürdürülmüştür. Fütüvvet, ehline helal kazanç olarak bu sanatlardan birini icra etmelerini zorunlu kılmıştır. Ahilik'te, kazanılan yetkinliğin asıl amacının, müntesiplerin kendi el emekleri ile elde ettikleri geliri, yoksulları doyurmak için harcayabilmeleri olduğu vurgulanır. Meslek edinme, Ahilik'te hedef değil, araçtır. Ahilik öğretilerinde, müntesiplere, kazanılan her beceri ve hizmetin toplumun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olduğu anlatılır. Ahilik perspektifinde, peygamberlerin hayatları boyunca sergiledikleri gibi halka hizmet etmek, Allah'ın rızasına ulaşmanın bir yolu olarak değerlendirilir.

Ahiliğin eğitim metodu: yiğitlikte şariat, Ahilik'te tarikat ve şeyhlikte ise hakikate erilen seyrü sülûk, bu sıralama ile gerçekleşir. Ahiliğin sülûkunda riyazet, hizmet şeklinde yerine getirilmiştir. Fütüvvetnâmelerde verilen meslekî eğitimlerle birlikte beşerî sıfatlardan arındırılan kişi, kendisinde potansiyel olarak bulunan ilahi sıfatlarla birer birer sıfatlanarak, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmış olarak kemâle erişir. Hz. Peygamber'den sonra, ona olan hizmeti ve üstün ahlakıyla fetâliğı hak eden Hz. Ali de fütüvvet ehline rol model olarak gösterilir.

Ahilik, yüzyıllar boyunca kadın-erkek, zengin-fakir, genç-yaşlı ayrımı yapmaksızın her bireye kucak açmış, insanlar arasında sevgi, saygı, yardımlaşma, cömertlik, merhamet ve hoşgörü gibi erdemleri yeşertmiştir. Fütüvvetnâmeler, Ahilik düşüncesine yön vererek insanlara sadece helal kazancın değil, aynı zamanda içsel bir arınmanın ve insanın özüne dönüşün vesilesi olan bir

sanatı öğretmiştir. Bu öğretiler, insanları beşerî zaafardan arındırıp kendi öz varlıklarının derinliklerine ulaştırmış, insan-ı kâmil olma yolunda rehberlik etmiştir. Fütüvvetnâmeler, asırlar boyunca Ahilik müntesiplerinin hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarını karşılayan kılavuzlar olmuş, kâmil insan ve kâmil toplum ideallerine ulaşmak için ilham kaynağı olmuştur. Ahilik, fütüvvetnâmeler aracılığıyla toplumda adalet, eşitlik ve insana saygı gibi temel değerleri yeşertmiş, birlikte yaşamanın ve birbirine destek olmanın önemini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülğani, Muhammed b. Seyyid Alauddin. *Mecmuatu'r-resail: Fütüvvetname 2*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma, 080 MECr V.1C.1, 50a-56a vr. (114 vr). Erişim 12 Kasım 2022. http://yazmalardivinity.ankara.edu.tr/yazmalar/38192_14-1270682.pdf
- Alper, Serap. "Aşçılık Risalesi (Risale-i Aş-Fezlik)". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6/4 (2017), 2027-2066.
- Alper, Serap. "Risale-i Kaçacılık (Çömlekçilik Risalesi)", *Türkiyat Mecmuası*, 27/1, (2017), 15-32.
- Alper, Serap. "Risâle-i Sâbûn-gerlik". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Bahar 2016), 45-69.
- Altuner, Nuran. "Süleymaniye Kütüphanesinde Üç Yazma Fütüvvetnâme". ed. M. Fatih Köksal. 1/79-99. Kırşehir: G. Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, 2005. 79-99.
- Anadol, Cemal. *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991.
- Arslanoğlu, İbrahim. "Fütüvvetnâmeler ve Bir Fütüvvetname". *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu* (12-13 Ekim 2004), ed. M. Fatih Köksal. 1/101-118. Kırşehir: G.Ü. Ahilik Kültürü ve Araştırma Merkezi 2, 2005.
- Attar, Ferîdüddîn. *Tezkiretü'l-Evliya*. sad. Süleyman Uludağ. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.
- Aydın, Mehmet S. "İnsân-ı Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Aykaç, Mehmet. "17. Yüzyıl Arnavutluk/Elbasan'da Bir Fütüvvetnâme Örneği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 10/3 (2021), 2473-2493.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin. "Mevlana'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma". *Erdem* 50 (01 Nisan 2008), 1-14.
- Bayar, Muharrem. "Arşiv Vesikalarına Göre Bolvadin'de Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı". *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu* (12-13 Ekim 2004). ed. M. Fatih Köksal. Kırşehir: G.Ü. Ahilik Kültürü ve Araştırma Merkezi, 2005, 1/129-161.
- Bayram, Mikail. "Anadolu Selçukluları Zamanında Kayseri'de Evhadi Dervişler". ed. Ali Aktan vd. *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (06-07 Nisan 2000). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, 2000. 43-55.
- Bayram, Sadî. "Ahilik ve Bir Ahî Şeceresi". *Belleken* 58/222 (1994), 295-310.
- Burgazi, Yahya b. Halil b. Çoban. *Fütüvvetname*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma, 297.7 BURf V.1C.1, 172 vr. Erişim 12 Mart 2022. http://yazmalar-divinity.ankara.edu.tr/yazmalar/36385_14-1269497.pdf
- Cevdet, Muallim. *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya Zeyl*. çev. Cezair Yazar. İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1997.
- Çağrı, Mustafa. "Cömertlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çelik, Aysun. "Müellifi Meçhul İki Fütüvvet-Nâme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 104 (Aralık 2022), 91-107.
- Çetinkaya, Yalçın. "Mevlevî düşüncesinde ney ve insân-ı kâmil sembolizmi". *Rast Müzikoloji Dergisi* 7/Yaz Sayısı 1 (23 Ağustos 2019), 1979-1992.
- Çubukçu, Hatice. "Nişâbur Ekolüne Mensup Hanım Sûfilerde Görülen Fütüvvet ve Melâmet Anlayışı". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (Bahar 2017), 97-115.
- Dâî. *Fütüvvetname (Manzum)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, Y004, 1b-171a. Erişim 11 Mart 2022. <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/Y004.pdf>
- Demirci, Mehmet. "Ahilik'te Tasavvufî Boyut: Fütüvvet". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 83-90.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Mârifetnâme*, sad. Faruk Meyan. İstanbul: Veli Yayınları, 1400/1981.
- Fütüvvetname 1*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, MC_Yz_K_0382, 148 yk. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Fütüvvetname 2*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1305_01, 1-6a yk. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Fütüvvetname 3*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1311_01, 1-59a yk. Erişim 25 Haziran 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>

- Fütüvvetname* 4. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1229, 54 yk. Erişim 27 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Fütüvvetname* 5. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1766, 19 yk. Erişim 26 Nisan 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 1.* Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, 120b-132b. Erişim 11 Mart 2022. <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/Y003.04.pdf>
- Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 2.* Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, 132b-145a. Erişim 11 Mart 2022. <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/Y003.04.pdf>
- Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 3.* Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, 145a-156a. Erişim 11 Mart 2022. <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/Y003.04.pdf>
- Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 4* (Hoca Cân Bursevî Fütüvvetnâmesi). Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, 156a-168b. Erişim 11 Mart 2022. <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/Y003.04.pdf>
- Fütüvvetnâme Mecmuası: Fütüvvetnâme 5.* Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler, Y003.04, 168b-179a. Erişim 11 Mart 2022. <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/Y003.04.pdf>
- Fütüvvetname-i esnaf.* İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_0739_01, 1b-42a. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Fütüvvetname-i tac-ı muarrifi.* İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1662, 20 yk. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Gökçe, İsmail. *Yahya b. Halil Çoban Birgivi Fütüvvetnâme (İnceleme-Metin-Dizin)*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Burgâzî ve Fütüvvet-nâme'si". *Türkiyat Mecmuası*, 76-160.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybî". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955), 73-126.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11/1-4 (1950 1949), 6-354.
- Gündüzöz, Güldane. "Fütüvvetnâmelerde Örnek İnsan Modeli". ed. Ethem Cebecioğlu vd. *Kalem Neşriyat* 2 (03 Mayıs 2017), 284-296.
- Gürel, Rahşan. *Razavi'nin Fütüvvet-nâmesi* (Fütüvvet-nâme-i Kebir veya Miftâhü'd-Dekâyık fî Beyâne'l-Fütüvveti ve'l-Hakâyık). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Herevî, Ebu İsmail Abdullah b. Muhammed el-Ensari (397-481 H.) *el-Fütüvvetname*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1200_02, 5b-28a yk. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Hoyî, Muhammed b. Ala ed-din Hüseyin el-. *Fütüvvetname*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_0816. 2a-44a yk. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fütühât-ı Mekkiye*. çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- Kanar, Mehmet. *Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Kasır, Hasan. "Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrâr Dede Fütüvvet-nâmesi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (Erzurum 1993), 107-130.
- Kâşânî, İzzeddîn. *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*. çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010.
- Kayserî, Dâvud el-. *Tasavvuf İlmîne Giriş*. çev. Muhammed Bedirhan. İstanbul: Nefes Yayınları, 2013.
- Kazıcı, Ziya. "Ahîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/540-542. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kitab-ı futüvvetname ve erkan-ı tarikat*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, OE_Yz_1296, 1b-11b. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Köksal, M. Fatih- Ayçiçeği, Bünyamin. *İki Fütüvvetnâme: Sabuncuoğlu Şerefeddîn-Bursalı Hoca Cân Fütüvvetnâmesi*. Ankara: Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2020.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1976.
- Kurân Yolu*. Erişim 26 Aralık 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

- Kuşeyrî. *Risale-i Kuşeyrî (Tasavvufun İlkeleri)*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Küçük, Sezai. "Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: 'Kitâbu'l-Fütüvvet'". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 137-165.
- Mecmuatü'r-resail: *Fütüvvetname* 1. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma, 080 MECr V.1C.1, 1a-50a vr. Erişim 12 Kasım 2022. http://yazmalardivinity.ankara.edu.tr/yazmalar/38192_14-1270682.pdf
- Mekkî, Ebû Talîp el-. *Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*. çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi. 4 Cilt. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Mermer, Kenan. "Bir zamirin İçinden Doğan Dünya: Nûr-ı Muhammedî Kavramının Edebiyata Sirayaetine Bir Bakış". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31 (2023), 460-476.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvetnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/264-265. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Radavî (930-1524?), Abdülganî Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî er-. *Fütüvvetnâme-i Tarikat: Alevî Bektâşî Klasikleri*. haz. Osman Aydın. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Razavî, Mehmed b. Ala ed-din Hüseyin. *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 1*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, MC_Yz_K_0230, 47 yk. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Razavî, Mehmed b. Ala ed-din Hüseyin. *Miftah ed-dekayık fi beyan el-futuvvet ve'l-hakayık 2*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler, Bel_Yz_K.000179, 109 yk. Erişim 16 Mart 2024. <https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt>
- Razavî, Seyyid Muhammed bin Alâaddin el-Hüseyin er-. *Fütüvvet-nâme-i Kebîr Fütüvvet-nâme-i Kebîr (Miftahü'd-Dekâik fi Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâik)*. ed. Sadullah Gülten vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *XIII-XVI Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Şen, Adil. *Kitâb-ı Sakka: Sakalar El Kitabı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Taeschner, Franz. "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)". çev. Fikret Işıltan. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (Ekim 1953), 3-32.
- Taeschner, Franz. "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri". çev. Semahat Yüksel. *Belleten* 36/142 (1972), 203-236.
- Tanrıkorur, Barihüda. "Mevleviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Torun, Ali. "Müellifi Meçhul Bir Fütüvvet-nâme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 40 (Güz 2006) 133-148.
- Torun, Ali. "Selmân-ı Pâk Fütüvvet-Nâmesi". *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2000), 9-24.
- Torun, Ali. *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler (Üzerine Bir İnceleme)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences